

MOTTAKELSE / MOTTAKELSE:
TILBAKEKOMSTENE TIL DEN ØSTERRIKSK-
UNGARSKE NORDPOLSEKSPEDISJONEN, 1872-
1874

Johan Schimanski og Ulrike Spring

Vi begynner med tre sitat. Den første er fra Conrads langnovelle fra 1899, "Heart of Darkness". Her rapporterer Marlow om ambisjonene til den gale Kurtz, handelsagenten i det afrikanske innlandet som er midtpunkt for fortellingen, og som av noen personer oppfattes som en helt: "He desired to have kings meet him at railway-stations on his return from some ghastly Nowhere, where he intended to accomplish great things."¹

Det andre sitatet er fra Fridtjof Nansens *Fram over Polhavet* (1997), der han beskriver sitt møte — på veien hjem fra Arktis — med en annen polfarer, Frederick Jackson. De befinner seg i ødemarkene på Franz Josefs Land i 1896:

Jeg letted på hatten, vi rakte hverandre hjertelig hånden: "How do you do?" — "How do you do?". [...] Jackson: "I am dam'd glad to see you." "Thank you, I also." — "Have you a ship here?" — "No, my ship is not here." [...] Da stansed han med ett, ved en tilfældig ytring fra mig, så mig stivt ind i ansigtet og sa hurtig: "Arn't you Nansen?" — "Yes, I am." — Jackson: "By Jove, I am glad to see you."²

Det tredje sitatet er fra et tilleggshefte til Petermanns *Geographischen Mittheilungen* i 1868 og er fra en artikkel av Julius Payer — også han senere oppdagelsesreisende i Arktis. Den beskriver hans reiser og iakttakelser fra de vestlige Ortler-alpene, på det som den gang var grensen mellom Østerrike og Italia. Etter å ha besteget Monte Zebbru, sitat:

¹ Joseph Conrad, *Heart of Darkness* (London: Penguin, 1983), s. 110.

² Fridtjof Nansen, *Fram over Polhavet: Den Norske Polarfærd 1893-1896* (Kristiania: Aschehoug, 1897), bd. 1, s. 347.

Nansen møter Jackson på Franz Josefs Land i 1896. Bildet er iscenesatt: Det er tatt 6 dager etter den faktiske hendelsen. Nasjonalbiblioteket, *En fotografisk vandring i Nansens liv og virke*.

etter en 12-timers marsj sto vi klokken 5½ ved de Tre Hellige Brønnene, — alle våre anstrengelser lå bak oss. Av ærefrykt drakk vi fra hver av de tre brønnene. Da hørte vi til vår store overraskelse de glade tonene til en Citer; overløytnant Stillebacher, akkompagnert av Doktor N. på fløyte, hilste oss velkommen med 'Trafois isbremarsj' og en arie fra 'Trovatore'.³

Disse tre sitatene — én tatt fra en fiksjonstekst, de andre fra reiseberetninger — beskriver tilbakekomstene til oppdagelsesreisende i tre forskjellige geografiske kontekster: Afrika, Arktis og Alpene. Alle presenterer mottakelseshandlinger med ritualiserte elementer. Alle kan kalles eksempler på en og samme diskursive genre: *velkommende mottakelser* av oppdagelsesreisende på deres tilbakekomst.

Samtidig er vår eneste tilgang til disse velkomstmottakelser gjennom tekstuelle og grafiske representasjoner, som i seg selv kan kalles mottakelser eller resepsjoner — om enn i en annen betydning av ordet *mottakelse*.

³ "um 5½ Uhr standen wir nach 12stündigem Marsche bei den Heiligen drei Brunnen,—alle Mühe lag hinter uns. Aus Pietät tranken wir von jeder der drei heiligen Quellen. Da vernahmen wir zu unserer höchsten Überraschung frohen Citherklang, Oberlieutenant Stillebacher, von Doktor N. auf der Flöte begleitet, bewillkommnete uns mit dem 'Trafoier Fernermarsch' und einer Arie aus 'Trovatore.'" Julius Payer, *Die westlichen Ortler-Alpen (Trafoier Gebiet)*, Ergänzungsheft No. 23 zu Petermann's "Geographischen Mittheilungen" (Gotha: Justus Perthes, 1868), ss. 21-22. Alle oversettelser er våre egne der annen oversetter ikke er oppgitt.

Mottakelser

På den ene siden har vi altså de faktiske, konkrete handlinger som utgjøres av velkommende mottakelser som spilles ut ved tilbakekomsten av arktiske ekspedisjoner. På den andre siden har vi en bredere kontekst som utgjøres av en kjede representasjoner som settes i gang av selve ekspedisjonen som handling og som til sammen utgjør den arktiske ekspedisjonens mottakelse eller resepsjonshistorie. Vi har lyst til å fokusere på de konkrete velkomstene som del av denne kjeden med representasjoner. Vårt spesifikke eksempel er den østerriksk-ungarske polarekspedisjonen 1872-1874.

Den velkommende mottakelsen av polfarere på vei hjem fra Arktis er en bestanddel som gjentas i fortellinger om oppdagelsen av Arktis. I de enkelte oppdagelsesberetninger kan en forvente representasjoner av slike mottakelser innenfor lengre fortellingsstrukturer på lik linje med representasjoner av avreiser, oppdagelser, iakttakelser, oppnåde og ikke-oppnådde mål, anstrengelser og lidelser, osv. Ikke alle slike mottakelser trenger å være fester; noen ganger går de oppdagelsesreisende tapt, og alt som kommer tilbake er døde kropper eller spor.

I vårt tilfelle kommer alle ekspedisjonsmedlemmer tilbake i levende tilstand — dvs. alle unntatt én, maskinisten Krisch — og alle utsettes for forskjellige og gjentatte mottakelsesritualer. Den østerriksk-ungarske nordpolsekspedisjonen (også kjent som Payer-Weyprecht-ekspedisjonen etter dens to ledere, Julius Payer og Carl Weyprecht) overlevde to vintrer i ishavet og oppdaget underveis Franz Josefs Land, øygruppen der Nansen og Jackson senere traff på hverandre. I 1874, ved slutten av mai, forlot de skipet deres — Tegetthoff — til dets øde og dro båter i mange uker over isen til de nådde det åpne havet. Derfra kom de seg raskt seg til Novaja Semlja, der de traff på to russiske skonerter. I mens sydet Barentshavet av andre skip som var på utkikk etter ekspedisjonen.

Fra denne aller første kontakten med en større sosial verden etter en lang periode isolasjon i Arktis, ble ekspedisjonens reise hjem til en lang serie mottakelser i forskjellige havner og ved forskjellige jernbanestasjoner. Alle disse involverte større eller mindre anstrengelser fra velkomstkomiteer og lignende når det gjaldt å arrangere festlige feiringer av ekspedisjonens tilbakekomst.

De første slike mottakelser, ganske uformelle, fant sted i Vardø, i Hammerfest og i Tromsø. Sistnevnte var hjembyen til en av ekspedisjonsmedlemmene, ishavskapteinen Elling Carlsen. Etter et kort besøk i Trondheim, forlot Payer og den ungarske ekspedisjonslegen Kepes de øvrige og reiste først til Kristiania og deretter til Finspång i Sverige der de ble mottatt av kongen. Denne mottakelsen ble kombinert med åpningen av den nye jernbanen fra Pålsboda til Finspång.⁴ I mellomtiden fortsatte Weyprecht og resten av ekspedisjonen, inkludert de adriatiske matrosene som utgjorde størstedelen av mannskapet, til en større feiring i Bergen. Etter besøk både i Stavanger og i Kristiansand, seilte de videre til feiringer i Hamburg, der de traff Payer og Kepes igjen, og foretok resten av reisen til Wien i jernbanekupeer. Ved mange av stasjonene underveis, ble toget hilst velkommen av komiteer og orkestrer.

Mottakelsen i det keiserlige hovedstad Wien var selvsagt en svært forseggjort øvelse i offentlig og borgerlig kultur. Men denne mottakelsen ble også fulgt av mange mindre, mer intime mottakelser som fant sted i hjembyene til de enkelte ekspedisjonsmedlemmene på Adriaterkysten, i Tirols alper, i Ungarn, i Mähren, og i Tyskland. Siden ekspedisjonen var bare noen timer innom Tromsø på veien sørover, ble den og Elling Carlsen gjenstand for en større feiring seks uker senere.⁵ Ekspedisjonsmedlemmer ble også mottatt av Keiseren Franz Josef og av vitenskapelige foreninger som Royal Geographic Society i London. En kan jo spørre om vi burde ta med i denne listen over mottakelser åpningen av Payer-fjellhytten på Ortler-fjellets nordside i 1875. En blåseorkester ble transportert til 3020 meters høyde for å være med på feiringen.⁶

Vi har ingen direkte tilgang til selve feiringene. Det vi vet om dem må hentes fra forskjellige kilder, tekstuelle og grafiske; noen av disse kan likevel inneholde lange sitat fra festtaler faktisk holdt i anledningen. Det er interessant at flere av ekspedisjonsberetningene så vel som dagbøkene dekker disse tilstelningene bare overfladisk, eller gjør slutt på fortellingene sine enten før eller midtveis i denne rekken med mottakelser. Dette viser et diskursiv hinder — i disse egenhendige reiseberetninger og vitenskapelige rapporter — mot å

⁴ *Bergensposten* 19.9.1874, s. 1.

⁵ *Tromsø Stiftstidende* 29.10.1874, ss. 1-2.

⁶ Manfred Haringer, et al., *Die Bergführer von Sulden und Trafoi—Legende und Geschichte* (Schlanders: Kuntner, 2004), s. 180.

nevne feiringen av egen person, men muligens også et ønske om å flytte fokus til mer “seriøse” emner. Den symbolske kapitalen som feiringen utgjorde kunne i noen tilfeller slå om i det motsatte i f.eks. vitenskapelige kontekster: de kunne oppfattes som for useriøse. I bokutgivelser kunne ekspedisjonsmedlemmer og deres støttespiller i en viss grad gjeninnta kontrollen over diskursen. Det er således Payer selv som velger hva som skal med i hans ekspedisjonsberetning, for eksempel.

De mest detaljerte skildringer finner vi i de lokale og nasjonale avisene. Etter ekspedisjonens gjenkomst viser disse ofte samme mønster: 1. rapporter om ekspedisjonen etter hvert som telegrammene kommer inn; 2. rapporter om den lokale mottakelsen; og 3. rapporter fra senere mottakelser andre steder, som når *Bergensposten* rapporterer fra ekspedisjonens mottakelse i Wien.⁷

Det som fortelles og hvordan det fortelles gjennom tekstuelle og grafiske representasjoner er utsatt for forskjellige former for diskursive trykk, dvs. at det er diskursen og de diskursive formene som bestemmer. Det vi vil vise her er først at selv de svært materielle framføringene som utgjør selve mottakelsene — festene, tablåene, utvekslingen av gaver, talene, folkeansamlingene, musikken, flaggene og andre utsmykninger — også styres av egne diskursive trykk. De utgjør egne *materielle diskurser*.

Disse første konkrete mottakelsene utgjør en viktig bestanddel i hele den tekstuelle/grafiske/materielle resepsjonen eller mottakelsen av ekspedisjonen som følger den og fortsetter like inntil våre egne dager. Vi mener i prinsipp at enhver undersøkelse av arktiske diskurser må ta hensyn til slike materielle framføringer. Dette gjelder selv om vi ikke har direkte tilgang til dem, og de må rekonstrueres etter historisk metode. Situasjonen gjøres ikke mindre kompleks av at mens en avisrapport kan inneholde representasjoner av materielle handlinger ved en velkomstmottakelse, så vil også selve disse materielle handlingene kunne inneholde representasjoner av tidligere materielle handlinger som har funnet sted i Arktis. Både avisrapporten og velkomsten kan sies å være en del av den arktiske diskursen.

⁷ *Bergensposten*, 6.10.1874, s. 1.; 10.10.1874, s. 2

Diskurs

Alle diskursive former *kombinerer* andre diskurser og samtidig en mengde forskjellige *retoriske strategier*. I våre undersøkelser har vi funnet begrepet *topos* særlig anvendelig, både i dens tradisjonelle retoriske betydning, men også i den formen den brukes av Ruth Wodak, en av frontfigurene i den kritiske diskursanalysen.⁸ Den kanadiske nordlighetsforskeren Daniel Chartier har brukt begrepet *narrative schemata*.⁹ Mange slike *topoi* eller minimale betydningsbærende elementer gjentas gjennom diskursen; de skaper betingelsene for argumentative bindeledd og kan således gi nøkkelen til større ideologiske strukturer.

Samtidig finner diskurser sted innenfor større historiske eller sosiale *felt*: maktens felt, f.eks., for å vise til Foucault, men også feltet kommunikasjonsteknologi. Det er ikke nødvendigvis slik at disse bare bestemmer diskursen; kanskje er forholdet mer sirkulært — i noen tilfeller kan diskursene bestemme feltet. Begrepet for slike større historiske/sosiale felt mener vi kan være det innført av Arjun Appadurai og utviklet videre av andre sosiologer, nemlig *scapes* (technoscape, culturalscape, osv.).¹⁰

Siste punkt mener vi er spesielt relevant når det gjelder arktiske diskurser, da måten disse formes på er så avhengig av det samspillet av fysiske landskap, instrumenter, transportformer og kommunikasjonsformer som utgjør "Arktisskapet".¹¹ Dermed er det bare å forvente at f.eks. velkomstmottakelser har en radikalt annerledes betydning i en tid før introduksjonen av fotografiet og radiokommunikasjon. Som nåtidig kontrast kan vi se f.eks. Børge Ousland og Thomas Ulrichs ekspedisjon i Nansen og Johansens fotspor sørover over Franz Josefs Land i 2007. Utstyret (moderne klær, telt og elektronisk posisjoneringsutstyr) er annerledes enn på 1870-

⁸ Ruth Wodak, "The Discourse-Historical Approach", i *Methods of Critical Discourse Analysis*, red. Ruth Wodak og Michael Meyer (London: SAGE, 2001), ss. 63-94, særlig s. 74.

⁹ Foredrag ved konferansen Arktiske diskurser, Tromsø 12.-14.10.2006.

¹⁰ Arjun Appadurai, "Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy", i *Theory, Culture & Society* 7.2-3 (1990), ss. 295-310. Se også Mimi Sheller og John Urry, "Introduction: Mobile Cities, Urban Mobilities", i *Mobile Technologies of the City*, red. Mimi Sheller og John Urry (London: Routledge, 2006), ss. 1-17.

¹¹ Sml. Urban Wråkberg, "The Politics of Naming: Contested Observations and the Shaping of Geographical Knowledge", i *Narrating the Arctic: A Cultural History of Nordic Scientific Practices*, red. Michael Bravo og Sverker Sörlin (Canton, MA: Science History Publications, 2002), ss. 155-97, her 159.

tallet. Den nye kommunikasjons- og representasjonsteknologien gjør det mulig for Ousland å velge å overføre digitale fargebilder og tekst direkte til et større publikum via en vevlogg mens ekspedisjonen pågår.¹² På 1870-tallet kan denne typen overføring først skje etter ekspedisjonens tilbakekomst, samtidig med de forskjellige materielle mottakelsene vi ser på her, og overføringen domineres av den kroppsligheten som gjør den overhodet mulig. Før bruken av trådløs radioutstyr, var flaskepost og drivved eneste mulighet å få beskjed om en ekspedisjon uten at informasjon ble båret hjem av levende mennesker. Kroppsligheten blir deretter også en sentral element i flere populære formidlingsformer slik som tablået og foredragsrekken.

På flere måter befinner Payer-Weyprecht-ekspedisjonen seg på en medieteknisk terskel. I 1842 hadde *The London Illustrated News* første gang oppnådd den tekniske hastigheten som gjorde det mulig å trykke bilder til aktuelle nyheter, et format som først ble ordentlig etablert i Wien i 1872 med det sensasjonspregete og snart svært populære *Illustrierte Wiener Extrablatt*. Elektrisk telegrafi ble utviklet og kommersialisert på 1830-tallet, og tidlig brukt for å rapportere om og dermed forberede for større mottakelser av polarekspedisjoner allerede ved f.eks. Elisha Kent Kanes tilbakekomst fra Arktis i 1855.¹³ I 1874 i Wien gis telegrammene som sendes fra Norge og Tyskland under ekspedisjonens tilbakereise likevel ekstra oppmerksomhet. Det første ekspedisjonslederne gjør nå de går i land i Vardø 3. september er å besøke telegrafstasjonen, og de første telegrammene trykkes i avisene i Wien og andre steder dagen etter. Den katolske lokalavisen *Neuigkeits Welt-Blatt* innleder sin dekning på 6. september med å erklære at “[a]ldri før, etter telegrafens oppfinnelse, har kommunikasjonen mellom Østerrike og Norge vært så livlig som i går”.¹⁴ Den storborgerlige-liberale *Neue Freie Presse*, en av Østerrike-Ungarns førende aviser, dekket ekspedisjonen på svært utførlig vis, og trykker det de påstår er det lengste telegrammet i Wien-pressens historie. Det besto av nesten 5000 ord fra deres korrespondent ombord

¹² Børge Ousland, *I Nansens fotspor* (2007), tilgang 1.11.2007, <<http://www.ousland.no/blog/?cat=8>>.

¹³ Michael F. Robinson, *The Coldest Crucible: Arctic Exploration and American Culture*, (Chicago: U of Chicago P, 2006), s. 45.

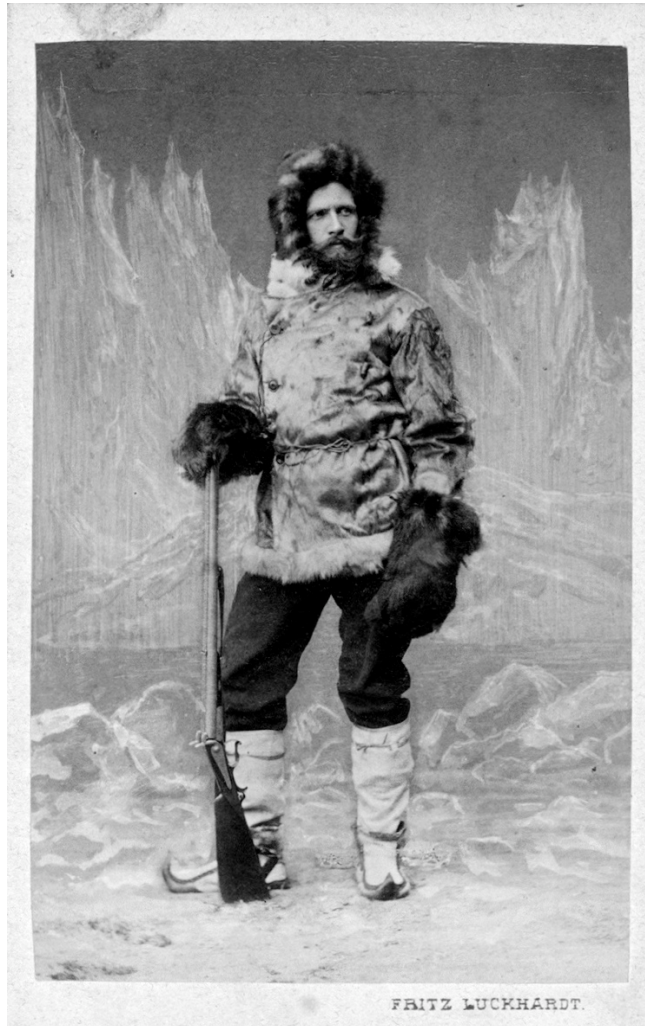
¹⁴ “Noch nie, seitdem der Telegraph erfunden, war der Verkehr zwischen Oesterreich und Norwegen so lebhaft, wie am gestrigen Tage.” *Neuigkeits Welt-Blatt* 6.9.1874, 2. Bogen.

på dampskipet Finnmarken 21. september, sendt fra Hamburg natt til 23. september og årsaken til en to-timers forsinkelse i avisens morgenutgave.¹⁵ Fotografiet ble utviklet omtrent samtidig med telegrafien, men var så dyr og omstendelig at det ble lite brukt på arktiske ekspedisjoner før innføringen av tørrplatefotografien, som på 1870-tallet var fremdeles under utvikling. Wilhelm Burger tok fotografier (også stereoskopbilder) på den andre Isbjörn-ekspedisjonen i 1872, en støtteekspedisjon til Payer-Weyprecht-ekspedisjonen som ble ledet av deres rike sponsor Grev Hans Wilczek. Burger kan dermed regnes som en av pionerene innenfor arktisk fotografi; Payer derimot valgte å ikke ta med kamera på hovedekspedisjonen, så det finnes ingen fotografier fra Franz Josefs Land i 1874. Etter at ekspedisjonen er kommet tilbake tas flere portrettfotoer i studio av ekspedisjonsmedlemmer, blant annet av Payer i et iscenesatt Arktis. På dette tidspunktet måtte disse først graveres dersom de skulle komme på trykk. Som visuell form ble fotografiet også supplementert på 1800-tallet av flere illusjonistiske former for iscenesettelse, inkludert diorama (en teateraktig kabinett med figurer i full størrelse eller en forminskett modell bak glass), panorama (et rom der besøkende ble omgitt med store panoramiske scener), tableau vivant (et tablå med levende mennesker), vokskabinettet, og tablået med utstoppede dyr; de fleste av disse ble mindre viktige etter at kinofilmen ble introdusert etter 1895.

Vi skal se på to forskjellige eksempler på velkomstmottakelser under Payer-Weyprecht-ekspedisjonens hjemreise, og på gjengivelser av disse mottakelsene i avisreportasjer. Vi har valgt ut Bergen og Wien fordi det knytter seg et så rikholdig materiale til begge disse to velkomstene, og fordi byene representerer to forskjellige kontekster med forskjellige muligheter for identifikasjon mellom publikum og de oppdagelsesreisende. Her vil vi fokusere bl.a. på formidlingsformer som forsøker å gi et større publikum tilgang til Arktis på en levende og direkte måte allerede før en mer utbredt bruk av fotografering og kino. Disse former involverer ofte et element av iscenesettelse, noe som også fotografiene fra denne tiden gjør. Vekten vil ligge på bestemte retoriske strategier i materialet: framstillinger av kropp og framstillinger gjennom tablåer. Med inspirasjon i Ruth Wodaks

¹⁵ *Neue Freie Presse*, 23.9.1874 Morgen, s. 1; Abend s. 5. Sml. også kommentaren til pressedekningen i *Illustrierte Wiener Extrablatt*, 27.9.1874, s. 4.

metode vil vi vise hvordan bestemte diskurser framkalles innenfor den arktiske diskursen gjennom forskjellige topoi. Vi har også fulgt en strategi som tillater oss å se på tilfeller som ikke bare kan defineres som representasjoner av Arktis, men som også tar del i en mer allmenn feiringsdiskurs med sine spesielle former på 1800-tallet.

Julius Payer fotografert i Fritz Luckhardts studio, med "arktisk" bakgrunn. Original i Wien Museum.

Bergen

Mottakelsen i Bergen fant sted i Arbeiderforeningens Storsal den 19. september. Dagen etter var den førstesideoppslaget i den moderat-liberale *Bergensposten*;¹⁶ betydningen av det utdraget som vi skal se på her — hentet fra en svært utførlig skildring — understrekes av at det

¹⁶ *Bergensposten* 20.9.1874, s. 1.

var akkurat disse passasjene som ble gjengitt i den nasjonale avisen *Dagbladets* reportasje seks dager senere.¹⁷

Første utdrag beskriver et arktisk tablå. Journalisten antyder at det er denne delen av settingen som er sterkest knyttet til Arktis:

Men selve Tribunen gav det mest karakteristiske Skue, thi her saaes Repræsentanter for Polaregnesenes Beboere: en mægtig Hvalros med sine lange Hugtænder indtog Centrum, medens en Hvalrosunge hvilede foran og to Isbjørne havde Plads ved dens Side, Sæl, Rensdyr og Hvidfisk m. fl. dannede dens ydre Kreds, og paa Væggene sad Maaser, Alker, Lom o. s. v.

Det hele Nordpolssceneris Baggrund dannedes af en stor Not [=et stort nett], der omgav Dyrene til alle tre Sider.¹⁸

Dette tablået, med utstoppede dyr og andre effekter, skapte en direkte og levende representasjon av Arktis. I Norge hadde dessuten slike visuelle gjengivelser av Arktis rukket å bli *arktiske ikoner*, for å bruke Robert G. Davids begrep:¹⁹ De er blitt øyeblikkelig gjenkjennbare for publikum. Det var nok å vise f.eks. en hvalross, og alle visste straks at det var snakk om Arktis. I den norske konteksten er det også verdt å merke seg at Arktis her representeres i form av ville dyr, gjenstandene for norsk jakt og fiske. En kortere rapport i *Bergens Adresseavis* legger til at disse utstoppede dyr er utlånt fra museet, noe som styrker Norges vitenskapelige legitimitet som en mediator mellom Europa og Arktis. Topoi som har å gjøre med nasjonal identitet og vitenskapelig samlingsvirksomhet står sentrale her.

I tillegg er tablået del av en bestemt kontekst: velkomstmottakelsen. Tablået fungerer godt som en ikonisk representasjon av Arktis overfor Bergenserne, men deltar også som en tvetydig beskjed i deres dialog med de oppdagelsesreisende. Rommet utsmykkes med en etterligning av det arktiske landskapet som de akkurat har forlatt — kanskje er tanken at de skal føle seg hjemme i det arktiske, der de har tilbrakt de to siste årene? Samtidig skal de også føle seg hjemme i det europeiske, gjennom en kjønnnet, kroppslig diskurs knyttet til den europeiske privatsfæren. Teksten fortsetter i sin

¹⁷ *Dagbladet* 25.9.1874, s. 2.

¹⁸ *Bergensposten* 20.9.1874, s. 1. Betegnelsen *Nordpol* brukes som énsbetydende med de arktiske strøk, som vanlig både på norsk og tysk i denne perioden.

¹⁹ Robert G. David, *The Arctic in the British Imagination, 1818-1914* (Manchester: Manchester UP, 2000), s. 87.

beskrivelse av utsmykningene; det omkransende fiskenettet gjentas i en formasjon av kvinnelige kroppar: "Galleriet var bekranset af en tæt Rad med Damer."²⁰ Disse kvinnelige kroppene tar altså del i en symbolsk utveksling som er sentral i velkomstmottakelsen i Bergen, der også de mannlige kroppene til polfarerne gis mye diskursiv rom:

Idet de traadte ind i Salen, blev de hilset med rungende Hurraraab og fik strax en hjertelig Modtagelse, der syntes at gjøre et godt Indtryk paa de kjække, men dog saa beskedne Sjømænd.

Samtlige Nordpolsfarere viste sig at være Kjærnefolk, der trods sin Færden blandt Isen i mange Maaneders uafbrudte Livsfare, dog var raske og freidige, og saa godt ud.²¹

"Saa godt ut", altså så sunne ut — men reportasjen viser at det er ikke bare at de ser bra ut selv om de har gjennomgått mange strabaser, men at de også ser *attraktive* ut. Den allmenne beskrivelsen følges av en detaljert beskrivelse av hver av de oppdagelsesreisende inkludert skipsbesetningen. Ikke bare framheves deres gode helse og utholdenhet, men også deres maskuline skjønnhet. Denne siste framhevelsen virker kanskje uventet på lesere i dag. Om en av alpejegerne som var med på ekspedisjonen, antakeligvis Klotz, sies det at han hadde en "virkelig mandlig Skjønnhed af Figur og Ansigt".²² Andre adjektiv som brukes er *meget høi, slank, blond, aabent, jævn, nobel, rask, prægtig, bredskuldret, velvoxet, lyst, vakkert, djærvt*, og *spræk*. Beskrivelsen styres av en romantisk diskurs som spiller på kjønnnet, erotisk tiltrekning. Samme alpejeger har videre "et halvt drømmende, melankolsk Blik i sine stor mørke Øine";²³ og lederen for matrosene, som alle stammet fra Adriaterhavskysten, skildres også på lignende vis:

Baadsmanden Capitano Pietro Lusina fra Fiume [=Rijeka] var den av Besætningen, der fremfor nogen vandt Alles Hjærte allerede ved sin Indtrædelse; men han var ogsaa en prægtig Sjømand at se til, bredskuldret, velvoxet, et lyst, vakkert, djærvt,

²⁰ *Bergensposten* 20.9.1874, s. 1.

²¹ *Bergensposten* 20.9.1874, s. 1.

²² *Bergensposten* 20.9.1874, s. 1.

²³ *Bergensposten* 20.9.1874, s. 1.

aabent Ansigt med et Par spillende trofaste Øine, der lyste av Velvillie og Sjømandsmød.²⁴

I tillegg til denne romantiske diskursen finner vi også topoi som tar inn i teksten elementer av klasse og etnisitet. Sjømennene beskrives som “mørkladne som sædvanligt hos Middelhavets Kystbefolkning”; den positive konteksten tillater ingen antydning om at de skulle være mindre egnet for reiser i arktiske strøk enn norske sjømenn.²⁵

Viktigst for oss her er likevel måten festen lar kroppene fungere som tegn og spor av arktisk erfaring. De oppdagelsesreisende virker bare bedre av å ha hatt denne erfaringen, selv om det ene besetningsmedlemmet er blitt skadet: “en af dem var saaret i den ene Arm af et Vaadeskud”.²⁶ Både festen og tablået viser dessuten hvordan Arktis gjenskapes i en hjemlig sfære, både som en ikonisk representasjon for tilskuerne, og som en velkommende gest som gjentar oppdagerens arktiske erfaring.

Wien

Ekspedisjonen ankom Wien i tog den 25. september. Mottakelsen i den keiserlige hovedstaden var en utstrakt affære som involverte mange forskjellige lokaliteter: jernbanestasjonen Nordbahnhof, den flotteste i Wien, gatene og byens offentlige steder, de to forskjellige hotellene der offiserene og mannskapet var innkvartert, restauranter, teatre, vitenskapelige akademier, det keiserlige slottet og et underholdningspalass. Den involverte også en mengde forskjellige arrangementer og kunstnerisk skaperverk, dramatiske, musikalske, og kulinariske. Antallet mennesker involvert — muligens en kvart million, i følge en avisrapport²⁷ — skapte en visst kaos i arrangementene. Byens forskjellige aviser, inkludert satiriske tidsskrifter, skapte tilstelningene om til en massemediehendelse som det ble rapportert om også andre steder i Europa.

Som ved mottakelsen i Bergen, finner vi her et sterkt element av ikonisk gjenskapelse av Arktis, selv om den ikke er så konkret eller

²⁴ *Bergensposten* 20.9.1874, s. 1.

²⁵ *Bergensposten* 20.9.1874, s. 1. Hele diskusjonen om Weyprechts valg av matroser fra middelhavsområdet vil vi behandle et annet sted.

²⁶ *Bergensposten* 20.9.1874, s. 1.

²⁷ *Neue Freie Presse* 28.9.1874 Abend, s. 1.

museal som tablået med utstoppede dyr i Arbeiderforeningen. Tablåene i Wien er mindre vitenskapelige og mer estetiske.

Ved underholdningslokalene Schwender's Neue Welt ble det hold en fest for både besetningen og offiserene, med musikalsk medvirkning bl.a. av Eduard Strauß. Festlige forestillinger inkluderte både flere marsjer komponert til anledningen og et skuespill, *Vom Nordpol* av "O. Berg" — antakeligvis den populære journalisten og dramatisten O. F. Berg, også medutgiver for *Illustrierte Wiener Zeitung* — der Payer og Weyprecht er med som karakterer i en arktisk setting. Her utsettes de for heroismens diskurs: en av avisene beskriver dem som "pelzumhüllt und unverfroren" — omhyllet i pels og tapper. Ordet som brukes for *tapper* her inneholder dessuten et spill på det å være ufølsom overfor kulde.²⁸

Ved mottakelsen i hotellet Römischer Kaiser ble flere malerier med arktiske scener framvist. Og i kontrast til tablået i Bergen, var det meningen at flere av tablåene i Wien skulle etes. *Neue Freie Presse* gjengir menyen fra offisersmiddagen ved Römischer Kaiser. Ved slutten av en lang rad med retter, hvor de fleste har navn fra ekspedisjonen, finner vi "Glace en formes à la François-Joseph-Land" — iskrem i form av Franz Josefs Land. Avisen beskriver denne retten videre: "Siste rett ble servert på en 'Tegetthoff' i miniatyr komponert av forskjellige delikatesser. Alt ved tilrettingen av maten og utsmykkingen av bordet minnet en på oppfinnsom måte om ekspedisjon."²⁹

Når *Neue Freie Presse* rapporterer om en senere middag på Kursalon i Stadtpark, nås nye retoriske høyder i en stil typisk for den Wieneriske journalistikken:

²⁸ Det har ikke lykket oss å finne selve stykket; det står heller ikke i noen av standardoversiktene over verkene til O. F. Berg (pseudonym for Ottokar Franz Ebersberg, 1833-1886). Sml. Ernst Gampe, "Ottokar Franz Ebersberg (O. F. Berg) und seine Stellung im Wiener Volksstück", Dissertation (Universität Wien, 1951); Jacob, Herbert, *Deutsches Schriftsteller-Lexikon 1830-1880: E-F*, red. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften og Marianne Jacob (Berlin: Akademie Verlag, 1998), ss. 51-64. Det at det ikke står i noen av disse (ufullstendige) oversiktene betyr vel å merke ikke at den produktive Berg ikke har skrevet et slik stykke.

²⁹ "Der letzte Gang wurde auf einem aus verschiedenen Delicatessen componirten 'Tegetthoff' en miniature servirt. Alles in der Ausstattung der Speisen und der Decoration der Tafel erinnerte sinnig an die Expedition". *Neue Freie Presse*, 26.9.1874 Morgen, s. 6.

Mottakelse/mottakelse: Tilbakekomstene til den østerriksk-ungarske nordpolsekspedisjonen, 1872-1874

neue Welt in Hietzing.
(Im Falle ungünstiger Witterung bei Eröffnung sämtlicher Lokalen im Colosseum.)
Heute
 letzte Eröffnung der „Neuen Welt“ in dieser Saison.

Zur Feier der glücklichen Rückkehr unserer Hähnen
 „Nordpolfahrer“ und zum Besten für die Mannschaft des
 „Tegetthoff“

Ausseroreentliches Begrüssungs-Fest
 mit Illumination, Theater, Feuerwerk, bengalischer Beleuchtung, Fest-Ball, etc., unter Mitwirkung von 3 Musikchören, und zwar:

ED. STRAUSS,
 1. Hofballmusikdirektor:
 Neu zum ersten Male, den Führern der Nordpol-Expedition gewidmet, **Weyprecht-Payer-Marsch** von Eduard Strauß — Die 1. t. Regiments-Musik:
Baron Kellner von Köllenstein.
 Neu zum ersten Male und den Nordpolfahrern gewidmet: „Cap Wien“, Marsch von Wanisek. Die 1. t. Regimentsmusik

Grossfürst Alexis v. Russland
 Neu zum ersten Male und Sr. Excellenz dem Grafen Hans Wisczel gewidmet: „Wisczel-Marsch“ vom Hof.

Im Sommer-Theater
 unter der Direction des H. Diegelmann — zu Ehren der anwesenden Nordpolfahrer:
Vom Nordpol,
 Gelegenheitsposse mit Gesang in 3 Akten von D. Berg.
 Um 7 Uhr:

Brillant-Feuerwerk,
 Johann:
Grosser Zapfenstreich,
 bengalische Parkbeleuchtung und Fest-Ball.
 Beginn des Festes 3 Uhr, des Concert Strauß 4 Uhr.
 Eintritt: Frühergelöste Karlen pr. Person 50 Kr. an der 1. St.
 Von 9–12 Uhr Vormittags:

Militär-Doppel-Concert.

IM COLOSSEUM
 jeden Sonn- und Feiertag:
Fest-Ball.
 Grossfürst Alexis von Russland.
 Carl Schwender.

Avisreklame for festen ved Schwender's Neue Welt i Hietzing på 27. september 1874. *Fremden-Blatt* 27.9.1874, s. 18.

På galleriet nøytt noen utvalgte damer utsikten over det glitrende festbildet [...]. Æresgjestene Weyprecht og Payer så smilende på den elegante menyen, der en delikat 'Tegetthoff' flyr hen med dansende skritt mellom de like så sirlige ismassene, noe som ikke ser videre farlig ut, da en solbadet 'Austria' vinker

lykkebringende ned fra nordlig høyde. Foran de feirede sto gigantisk utsmykkete bordoppsetninger. Heltene bøyde beskjedent på sine festtrøtte hoder, i det deres blikk møtte fra alle sider bilder av seg selv, som skjulte i fotografisk trofasthet Wieneriske hemmeligheter av sjokolade og sukker. Små bakte ismenn og søte Nordpolfarere ikledd pels laget av sukker sto foran dem og ertet sjelene til de hjemkommende som vittige nisser [*Kobolden*] som skulle trylle alle farene i de arktiske regionene nok en gang inn i den musikkberuste, gledesfylte festsalen. Også menyen inneholdte flere henvisninger til dagens helter.³⁰

Denne bruken av tablåer og tablåaktige framstillinger i beskrivelsen av middagen på Kursalon begynner forøvrig med en sammenføring av forskjellige kjønn — akkurat som i Bergen. Den bringer dessuten med en topos der kropper gjentas og fordobles: kvinnene i skikkelse av *Austria*, en personifisering av Østerrike, og polfarerne i skikkelse av menneskeformede småkaker og andre søtsaker. Denne fordoblingen av kropper er konstant tilstede i mottakelsene i Wien. Kvinnene, gjennom deres symbolske stedfortreder *Austria*, står som en direkte motsetning til Arktis: de bringer solens varme, de er lykkebringende.

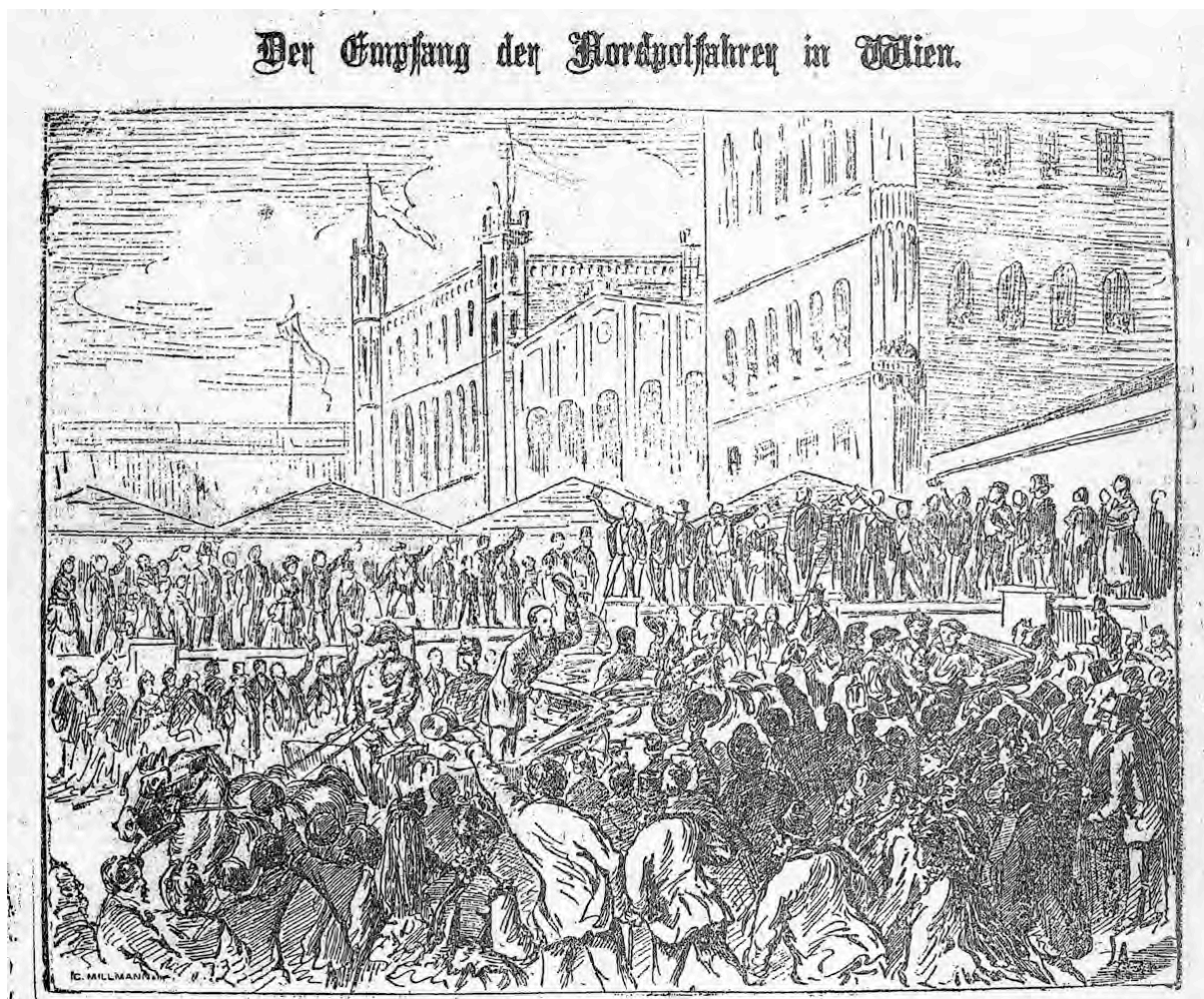
I denne kontekst legges det opp til en serie binære motsetninger: Arktis/Europa, kald/varm, farlig/trygg, menn/kvinner. Men sammenfallet mellom disse holder ikke alltid i lengden. Matrosene, f.eks., beskrives som varme middelhavsmennesker og feminiseres i forhold til ekspedisjonens ledelse.³¹ Dessuten antydes det i foregående utdrag også lekefullt at selve ekspedisjonen finner gjentakelsen av det arktiske i det hjemlige like anstrengende som selve erfaringen av

³⁰ "Auf der Galerie genossen einige bevorzugte Damen die Perspective auf das glänzende Festbild; [...]. Die Ehrengäste Weyprecht und Payer blickten lächelnd auf das elegante Menu, wo ein zierlicher 'Tegetthoff' zwischen ebenso zierlichen Eismassen wie im Tanzschritt dahinfliegt, der nicht sehr gefahrvoll scheint, da von nördlicher Höhe eine sonnenumstrahlte 'Austria' glückverheißend herniederwinkt. Vor den Gefeierten standen gigantisch aufgeputzte Tafelaufsätze, und bescheiden neigten die Braven das festesmüde Haupt, wenn ihnen von allen Seiten ihr Bild entgegensah, das in photographischer Treue Wiener Geheimnisse aus Chokolade und Zucker zu verbergen hatte. Gebackenen Eismännchen und putzige Nordpolfahrer, die Pelze von Zucker trugen, standen vor ihnen und neckten die Geister der Heimkehrten gleich witzigen Kobolden, die ein Scherzbild aller Fährlichkeiten der arktischen Regionen noch einmal in den musikdurchrauschten, freudeerfüllten Festsaal hereinzaubern wollten. Auch das Menu enthielt manche Anspielungen auf die Helden des Tages." *Neue Freie Presse*, 1.10.1874 Morgen: s. 5.

³¹ Dette vil vi vise annetsteds.

Mottakelse/mottakelse: Tilbakekomstene til den østerriksk-ungarske nordpolsekspedisjonen, 1872-1874

Arktis. Dette hevdes andre steder, på en mindre tvetydig måte. I den seriøse regjeringsvennlige avisen *Fremden-Blatt* beskrives ekspedisjonsmedlemmenes ankomst ved Nordbahnhof, og måten de overveldes av det "mektige støtet til menneskestrømmene, omtrent som når 'Tegetthoff' viljesløs ble skjøvet hit og dit av drivisen ved Nordpolen".³² Similiene hentes fra Arktis, som nå infiserer bildet av storbyen Wien. På neste side beklager avisen:

Ekspedisjonen mottas i Wien ved ankomst til Nordbahnhof. Weyprecht står i framste vogn og hilser med luen. *Illustriertes Wiener Extrablatt* 27.9.1874, s. 1.

De stakkars nordpolfarerne! De befant seg virkelig i dette øyeblikket, på grunn av all denne jubel og hjertelighet, i ingen beundringsverdig situasjon. De sto likevel i fare for å dele ødet til deres nå forlatte "Tegetthoff"; akkurat som denne ble

³² "mächtigen Anpralle des Menschenstromes, ähnlich wie der 'Tegetthoff' am Nordpol vom Treibeise willenlos hin- und hergeschleudert". *Fremden-Blatt* 26.9.1874 Morgen, s. 2.

sammenpresset av ismassene, ville de selv bli sammenpresset av de jublende menneskemassene.³³

Senere viser også *Bergensposten* til aviser på kontinentet og rapporterer at Weyprecht har bedt om at det skal bli slutt med alle festivitater. Den oppsummerer:

— Nordpolfarerne Payer og Weyprecht er siden sin Hjemkomst blevne saaledes bestormede med Fester, at de erklærer Stormen i Ishavet for meget taaleligere og mere farefri for deres Sundhed og Velvære. De Barikader af Festligheder, de har maattet gjennembryde paa Veien fra Vadsø til Wien, har voldt dem langt større Lidelser end nogen Ismur ved Novaja-Semlja. Weyprecht offentliggjør nu i et Triesterblad, at han ser sig nødsaget til at kapitulere og bede om Fred for alle videre Festtilstelninger, da han ikke orker mere af det Slags.³⁴

Disse beskrivelsene av de reisendes strabaser i Wien og andre steder gjør det mulig å foreta en viktig distinksjon i sammenheng med den materielle diskursen til velkomstmottakelser. Som retoriske strategier hører deres bilder av Arktis til en tekstuell sfære heller enn til selve feiringshandlingene. Implisitt bygger de likevel på henvisninger til de oppdagelsesreisendes kropper som konkrete tegn på arktisk erfaring.

Denne topos der mottakelsen skildres som overveldende og anstrengende for de reisende er ikke beholdt avisene, som kan innta en kritisk distanse ved å late som de ikke selv har påvirkning på tilstelningene. Den kan også inkorporeres inn i selve festhandlingene, og da gjerne i en litterær diskurs.

Litterære representasjoner — i form av lyrisk og dramatisk leilighetsdiktning, som tidligere nevnte stykke av Berg — dukker opp omtrent med en gang ekspedisjonens tilbakekomst blir gjort kjent, og er i nesten alle tilfeller deler også av festtilstelninger. En av de tidligste, Carl Gründorfs “An die kühnen Nordpol-Fahrer” (“Til de djerpe Nordfarerne”), datert allerede den 8. september, trykkes i *Neuigkeits Welt-Blatt* den 16. september, men finnes også i et

³³ “Die armen Nordpolfahrer! Wahrlich sie befanden sich in diesem Augenblicke ob all dieses Jubels und dieser Herzlichkeit in keiner beneidenswerthen Lage. Waren sie doch in Gefahr, das Schicksal ihres nunmehr verlassenen ‘Tegetthoff’ zu theilen und so wie dieser von Eisschollen, selbst von einer jubelnden Menschenmenge erdrückt zu werden!” *Fremden-Blatt* 26.9.1874 Morgen, s. 3.

³⁴ *Bergensposten* 21.10.1874.

erindringsblad fra festen på Schwender's Neue Welt den 27. september; den har altså antakeligvis vært framført eller delt ut der.³⁵

Festen på Neue Welt er én av de fire kveldsarrangementer holdt de fire dagene etter at ekspedisjonen har nådd Wien. De tre andre holdes på teatre, den 26. september på Strampfer-Theater, sentralt i Wiens 1. distrikt. Dette teateret var kjent for sine operetter og musikalske leilighetsstykker og et heller småborgerlig publikum; i 1874 ble den ledet av en av Wiens mest kjente skuespillerinner, Josefine Gallmeyer, og en mindre kjent lystspillsdikter og forfatter av avisføljetonger, Julius Rosen.³⁶ Teateret er smykket for anledningen, og to stykker, et lystspill og en operette, framføres for ekspedisjonen og det øvrige publikum. På Strampfer-Theater finner vi igjen et møte mellom kvinner og menn, med kvinnen her i en mer aktiv rolle enn i våre andre eksempler. Det er Gallmeyer selv som leser opp en kort prolog til kveldens forestillinger, et leilighetsdikt skrevet av Rosen, med etterfølgende stor applaus rettet både til diktet og til polfarerne.³⁷ Diktet gjengis både i *Illustrirte Wiener Extrablatt* og *Neuigkeits Welt-Blatt*: de to siste tredjedelene er som følger:

Det er ikke morsomt for våre helter,
Å forsvare seg i to år mot isen,
Og knapt er de kommet hjem,
Å høre på så mange taler,
På jernbanestasjonen, hvor fedre, mødre
Og bruder står, for å slenge seg om halsene deres,
Da må de holde seg helt stille
Og la andre folk — synge.
Ja, ikke blir man til helter for ingenting.
Og lar seg misunne som slike,
Man må dekke over det egne hjertet
Og lide heder helt tålmodig.

Jeg vil, da man har ikke latt oss kvinner
Komme til i [fest]komiteen,

³⁵ *Neuigkeits Welt-Blatt*, 16.9.1874, 3. Bogen; "Erinnerungsblatt an die 'Neue Welt': 27. September 1874", der diktets tittel er utstyrt med et utropstegn, er gjengitt i Adolf Achtsnit, Willibald Meischl og Michael Wenzel, *Polarschiff Admiral Tegetthoff: Die österreichisch-ungarische Polarexpedition* (Wien: Verlag Österreich, 1997), s. 102.

³⁶ Pseudonym for Nikolaus Duffeck eller Duffek. Gallmeyer skreiv også lystspill og romaner.

³⁷ *Fremden-Blatt* 27.9.1874 Morgen, s. 5.

Her, hvor vi sitter tett inntil hverandre,
Omfavner gjerne de tapre heltene,
Og vil, i alle kvinners navn,
Kysse dem og trykke dem til hjertet —
Ikke bli forskrekket, jeg lar det bli ved det
Det skulle til slutt likevel ikke skikke seg!
Men det skikker seg, uten tvil,
At vi alle hever oss
Og forener oss i jubelropet:
"De tapre brødre må leve!"³⁸

Dette diktet, som det seg passer, er skrevet i originalen i en svært regelmessig jambisk 4-takters rytme med balladerim (xAxA). Igjen blir tilbakekomsten en gjenopprettelse av en kjønnert sosial orden, kroppsliggjort i figurene av Gallmeyer og av ekspedisjonsmedlemmene — og hvis vil skal tro rapporten i *Neuigkeits Welt-Blatt* den 24. september,³⁹ om at ekspedisjonsleder Payer er forlovet med en skuespillerinne ved nettopp Strampfer-Theater, i enda mer konkret form. Samtidig markeres en ironisk selvrefleksjon i diktet omkring anstrengelsestoposet, mest tydelig i framhevelsen av ordet "synge".

Senere på kvelden dukker dette selvironiske fokuset på anstrengelser opp igjen i en *Kouplet* sunget av Gallmeyer som del av kveldens andre forestilling, *Eine Operette* av Moritz Anton Grandjean, med musikk av Eduard Kremser — to produktive men i ettertiden lite kjente størrelser i Wiens teaterliv. En *Kouplet* eller *Couplet* er en egen delgenre i det folkelige teateret i Wien: en kort sang innenfor et

³⁸ "Es ist kein Spaß für uns're Helden, / Zwei Jahre gegen Eis sich wehren, / Und kaum zu Hause angekommen, / So viele Reden anzuhören, / Am Bahnhof, wo die Väter, Mütter / Und Bräute steh'n, sie zu umhalsen, / Da müssen sie ganz stille halten / Und and're Leute--singen lassen. / Ja nicht umsonst wird man zum Helden, / Und läßt als solcher sich beneiden, / Man muß das eig'ne Herz verläugnen / Und ganz geduldig Ehren leiden. // Ich möcht', da man uns arme Frauen / In's Komite nicht zugelassen, / Hier, wo wir eng beisammen sitzen, / Die tapf'ren Helden gern umfassen, / Und möcht', im Namen aller Frauen / Sie küssen und an's Herz sie drücken-- / Erschrecken's nicht, ich laß' es bleiben / Es könnt' am End' sich doch nicht schicken! / Das schickt sich aber, ohne Zweifel, / Daß wir uns Alle jetzt erheben / Und einen zu dem Jubelrufe: / 'Die tapferen Brüder sollen leben!'" *Illustrierte Wiener Extrablatt* 27.9.1874, s. 4. Siste tredjedel slik det trykkes i *Neuigkeits Welt-Blatt* 29.9.1874, 4. Bogen, er nokså annerledes.

³⁹ *Neuigkeits Welt-Blatt* 29.9.1874, 4. Bogen. Den forlovede, Frl. Trousil, finnes forøvrig ikke på rollelistene til kveldens to forestillinger slik de gjengis i teaterannonsene i *Deutsche Zeitung* 26.9.1874, s. 6.

teaterstykke som viser til dagens begivenheter. Denne viste også til polfarernes og deres anstrengende mottakelse, og ble også gjengitt i *Neuigkeits Welt-Blatt*, som fokuserer særlig på verset "Der frøs man, mens her *svetter* man!"⁴⁰ Her legges igjen opp til toposet Arktiskald/Wien-varm, rent konkret: "Under teaterforestillingen var varmen i tilskuerrommet virkelig kannibalisk."⁴¹ Den mer seriøse liberale og (østerriksk) tysk-nasjonale avisen *Deutsche Zeitung* siterer bare dette verset, men noterer også at det møttes med stormende applaus, for deretter å klage over den dårlige ventilasjonen på Strampfer-Theater.⁴² Samme avis gjør klar at Weyprecht var syk og befant seg ikke på forestillingen, og at Payer dro hjem tidlig: bare matrosene holdte ut for etterpå å bli møtt av folkemengden som hadde samlet seg utenfor allerede ved deres ankomst til teatret.

En litterær selvrefleksjon kan også være tilstede i avisenes reportasjer. Forholdet mellom tekstuelle og materielle diskursformer kan klart signaleres og samtidig undergraves med en retorisk eleganse. Et eksempel på dette ser vi i beskrivelsen av hvordan mannskapet vaskes ren fra reisens spor ved ankomsten til deres pensjon i Wien, Zum Dreher:

Hvor behagelig var det friske vannet etter en dageslang, trettende reise! Og hvor raskt ble det klare vannet så forandret, som om den ble hentet frisk fra det "svarte" havet! Berørt betraktet jeg det mørke flommet. Det var jo de hellige restene fra farlige Nordpolsstrabaser som ga det dens tykke utseende. Men akk, så kom jeg til den fatale, prosaiske motforestillingen! Nordpolstrabasene var jo forlengst bortvasket. Det som lå foran meg, svart på hvit, var bare det profane kullstøvet fra jernbanen Hamburg-Wien.⁴³

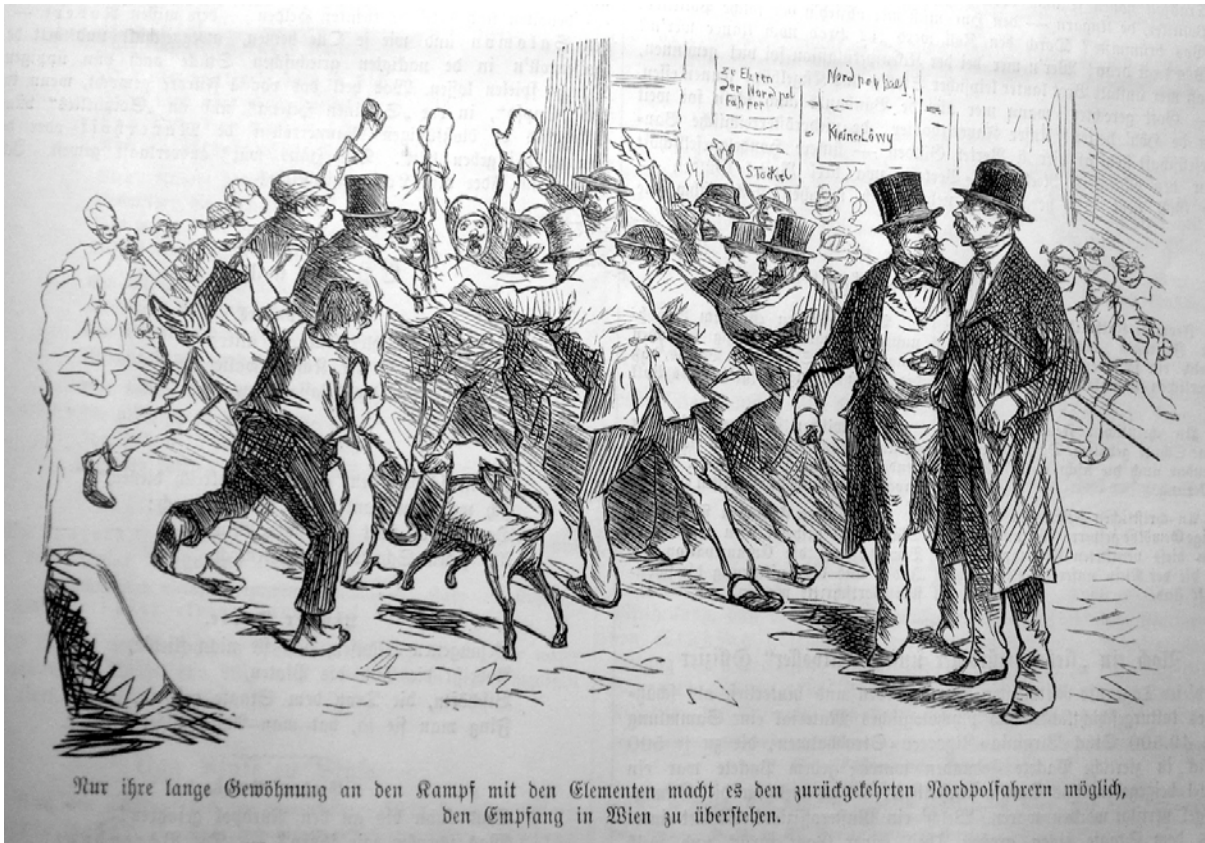
⁴⁰ "Dort haben's g'frozen, da *schwitzen's* jetzt dafür!" *Neuigkeits Welt-Blatt* 27.9.1874, 4. Bogen.

⁴¹ "Während der Theatervorstellung war die Hitze im Zuschauerraum wahrhaft kannibalisch." *Neuigkeits Welt-Blatt* 27.9.1874, 4. Bogen.

⁴² Verset gjengis i varianten "Droben haben's gefroren, hier müssen's schwitzen". *Deutsche Zeitung* 28.9.1874, s. 5.

⁴³ "Wie behagte das frische Wasser nach tagelanger, ermüdender Fahrt! Und wie rasch war das klare Naß so verwandelt, als wäre es frisch aus dem 'schwarzen' Meer geschöpft! Mit Rührung betrachtete ich die dunkle Flut. Waren es doch heilige Reste gefahrvoller Nordpolstrapazen, die ihr das trübe Aussehen gaben! Aber ach, daß mir der fatale, prosaische Einwand kam! Die Nordpolstrapazen waren ja schon längst abgewaschen. Was schwarz in Weiß vor mir lag, war nur profaner Eisenbahnkohlenstaub Hamburg--Wien." *Fremden-Blatt* 25.10.1874 Abend, s. 4.

Vi vil avslutte vår diskusjon av mottakelsene i Wien med to satiriske representasjoner som kombinerer tekst og bilde. Den første, fra et politisk kritisk vitseblad med høy kvalitet, *Figaro*, viser en oppdagelsesreisende — ikonisk gjenkjennbar gjennom kledselen — som overveldes av folkemassene:

Vitsetegning: "Bare deres lange tilvanthet til kampen med elementene gjør det mulig for de tilbakevendende Nordpolfarerne å komme seg gjennom mottakelsen i Wien." *Figaro* 26.9.1874, s. 117.

Den andre, fra det liberale og anti-tyske vitsebladet *Der Floh* — forøvrig første blad i Wien med fargelagte tegninger — viser møtet mellom de oppdagelsesreisende og mottakende Wienere. Merk at ekspedisjonsmedlemmene står pent kledd til *venstre*, mens de mottas av Wienere til *høyre*.

De oppdagelsesreisende virker ikke å ha mye tålmodighet for disse gjenskapelsene av Arktis, der arktisk ikonografi brukes av de som ikke har egne erfaringer av Arktis. Tegningen setter på spissen den vendingen av aksen Arktis-Europa som skjer når kropper fordobles i de forskjellige tablåene og iscenesettelsene ved

Mottakelse/mottakelse: Tilbakekomstene til den østerriksk-ungarske nordpolsekspedisjonen, 1872-1874

ekspedisjonens tilbakekomst, forsterket av de reisendes behov for å gjeninnta sivilisasjonens symbolske kapital.

Vitsetegning: "Angående mottakelsen av Nordpolfarerne: Vi hadde håpet, at kommunerådet [*der Gemeinderath*] hadde hatt samme takt og tone som våre medarbeidere, og mottatt Nordpolfarerne, som god skikk forlanger, i deres kostymer. Dessverre er ikke dette skjedd. Og hvor vakkert hadde det ikke vært?" *Der Floh* 26.9.1874, s. 8.

Spor

Som avslutning vil vi spore noen forbindelseslinjer mellom disse velkomstmottakelsene og den mer allmenne resepsjonen eller mottakelsen av ekspedisjonen. Eksemplet vi vil bruke er kanskje den mest kjente representasjonen av ekspedisjonen i dag: Christoph Ransmayrs roman fra 1984, *Die Schrecken des Eises und der Finsternis* (utgitt på norsk som *Isets og mørkets redsler* i 1991).⁴⁴

Det er interessant å sammenligne materialet fra 1874 med Ransmayrs presentasjon av det samme materialet i hans avslutningskapitel. En kort lesning av hvordan topoi endres og byttes ut vil vise at Ransmayr ikke er særlig interessert i feiringen av

⁴⁴ Christoph Ransmayr, *Die Schrecken des Eises und der Finsternis: Roman: Mit 8 Farbphotographien von Rudi Palla und 11 Abbildungen* (Wien: Brandstätter, 1984); på norsk *Isets og mørkets redsler: Roman*, overs. Sverre Dahl (Oslo: Gyldendal, 1991).

overlevelse eller av store heroiske dåder. Hans topoi er heller anti-nasjonalistiske — og først og fremst *eksistensialistiske*. Ransmayr sammenfører fortellingen om ekspedisjonens tilbakekomst med tilbakekomsten til hundene til den tapte østerriksk-italienske reisende Mazzini på dagens Spitsbergen — og dessuten med reisen til den nå døde Weyprecht til hjembyen Regensburg ti år etter ekspedisjonen.⁴⁵ Dermed viser han både til de sedvanlige fortellingene om arktiske ulykker og til det faktum at også overlevende en gang kommer til å dø.

Ransmayrs vektlegging av døden og av eksistensielle spørsmål er en del av remedialiseringen i en høylitterær diskurs. Men akkurat som i våre eksempler tar Ransmayr i bruk kroppslige figurer for å formidle disse topoi. Hans diskurs er i dette tilfellet sterkt påvirket av et postmoderne eller dekonstruktiv fokus på fortelling, skrift og spor. Et eksempel finner vi i det slående bildet av rødvinet som romanfiguren Mazzini har sølt på det hvite teppet i leiligheten hans i Wien før han reiser av gårde til Spitsbergen.⁴⁶ For romanens forteller blir rødvinflekken et spor etter den forsvunne Mazzini; han sammenligner den med blodet til et isbjørn skutt på polarisen.

Et annet eksempel dukker opp når fortelleren skal formidle sin erfaring av tap på romanens siste sider. Her, i det han fører fingrene langs overflaten av et kart — altså i det han fører fingrene tvers over (en representasjon av) det nordre ishavet og Barentshavet — kommer han fram til det punktet på Novaja Semlja der han forestiller seg at noen rester av Mazzinis reise kan ha havnet med havstrømmene, som drivved.

Nord for Rudolf-øya [lengst nord i Franz Josefs Land] blir havet mørkere blått. Det dype eurasiske bekken. Jeg liker denne blåfarven, oppholder meg ofte der, glatter ut brettene i det arktiske oseanet og fører hånden langt nedover mot sydøst, til den langstrakte, fortrolige kysten av Novaja Semlja, denne bratte, denne vakre kysten; der vokser det hestehov, purpurnose og syre, og der ligger også Kapp Suchoi Nos og bakenfor en bred bukt der trankokerne engang holdt utkikk etter forsvunne skip, fangstskuter som var gått tapt, etter alt mulig som var forsvunnet i isen; ved Suchoi Nos var det mye som dukket opp igjen som drivgods: sprukne skipsskrog, planker,

⁴⁵ Ransmayr, *Die Schrecken des Eises und der Finsternis*, s. 238.

⁴⁶ Ransmayr, *Die Schrecken des Eises und der Finsternis*, s. 56.

splintrede master, utvasket og bleknet. Kanskje ligger det også noen rester til meg der, hører jeg meg si, kanskje har en smeltevannbekk fra en bre på Spitsbergen vasket ut et tegn til meg, et tegn som strømmen har ført med seg og lagt igjen ved Suchoi Nos.

Med håndflaten beskytter jeg dette forberget, dekker bukten, merker hvor tørt og kjølig dette blå er, står midt i papirhavene mine, alene med alle mulighetene i en historie, en krønikeskriver om mangler en trøst til slutt.⁴⁷

Hele tiden i denne passasjen minner det materielle forholdet han har til kartet om vårt eget forhold til boksiden vi selv leser, og til den kroppslige materialiteten som vi finner i historiens spor.⁴⁸

⁴⁷ "Nördlich der Rudolfsinsel verdunkelt sich das Blau des Meeres. Das sind die Tiefen des Eurasischen Beckens. Ich mag dieses Blau, halte mich oft darin auf, streiche dort die Falten des arktischen Ozeans glatt und zurück bis tief in den Südosten, bis an die langgezogene, vertraute Küste Nowaja Semljas, die Steilküste, die schöne Küste; dort wachsen Huflattich, Purpurmoos und Sauerampfer, und dort liegt auch das Kap Suchoi Nos und dahinter eine weitläufige Bai, in der die Tranjäger früher einmal nach verschollenen Schiffen, verlorenen Fangbooten, nach allem Ausschau hielten, was irgendwann im Eis verschwanden war;--bei Suchoi Nos tauchte vieles als Treibgut wieder auf, geborstene Schiffsrümpfe, Planken, zersplitterte Masten, ausgelaugt und gebleicht. Vielleicht liegt dort ein Rest für mich bereit, höre ich mich sagen, vielleicht hat ein Schmelzwasserrinnsal aus einem spitzbergischen Gletscher ein Zeichen für mich herausgewaschen und die lange Strömung hat es bei Suchoi Nos für mich hinterlegt. / Mit meiner Handfläche schütze ich das Kap, bedecke die Bucht, spüre, wie trocken und kühl das Blau ist, stehe inmitten meiner papierenen Meere, allein mit allen Möglichkeiten einer Geschichte, ein Chronist, dem der Trost des Endes fehlt." Ransmayr, *Die Schrecken des Eises und der Finsternis*, ss. 251-52; overs. *Isens og mørkets redsler*, ss. 222-23.

⁴⁸ Vi vil takke tilhørere ved foredrag i Tromsø (Arktiske diskurser-konferansen 2006, Forskningsdagene 2007) og Göteborg (Institutionen för tyska och nederländska, 2007), samt Nordlits redaksjon for verdifulle kommentarer.